

«Si el feminisme és il·lustrat, és vindicació»

Entrevista a Cèlia Amorós

Andrea Luquin

Si alguna cosa ens ha mostrat l'obra de Cèlia Amorós (València, 1944) és l'absència de la dona en el discurs filosòfic: «una absència que ni tan sols pot ser detectada com a absència, perquè ni tan sols el seu lloc buit es troba enlloc», com afirma ella mateixa en *Hacia una crítica de la razón patriarcal* (1985), el seu llibre més important, escrit fa ja gairebé 30 anys. En aquelles pàgines, Amorós assenyalava que aquesta absència aconseguix emergir de vegades com una illa enmig de l'oceà d'un discurs que, matusserament, només aconseguix vorejar-la. Són precisament aquestes illes, que reclamen ser part integrant del territori del pensament, la destinació del viatge de Cèlia Amorós: perquè sense elles el nostre món, democràtic i igualitari, no podria ser-ho. La seua filosofia fa així una cartografia a la recerca de la visibilitat, de la vindicació d'aquest espai a través d'obres memorables: *Sören Kierkegaard o la subjetividad del caballero* (1987), *La gran diferencia y sus pequeñas consecuencias... para la lucha de las mujeres* (obra per la qual va ser la primera dona guanyadora del Premio Nacional de Ensayo, el 2006), *Vetas de ilustración* (2009), *Mujeres e imaginarios de la globalización* (2010) i la darrera, que es publicarà aviat: *Salomón no era sabio*. Totes aquestes obres configuren el mapa d'un viatge que té com a guia la crítica il·lustrada i la igualtat com a equitat, com a vindicació i reivindicació de drets.

Amorós ens ha ensenyat en més de 30 anys de docència i treball incansable que l'únic camí per arribar a aquestes illes és conceptualitzar, polititzar; és fer visibles aquestes destinacions indefugibles del nostre pensament. Les poderoses imatges i metàfores que fa servir ens descobreixen a cada pas com es renoven els pactes patriarcals, com és possible combatre'ls, desmuntar-los i configurar un món en el qual els valors d'igualtat i llibertat assoliran el seu sentit ple. Perquè per a aquesta il·lustrada radical, no hi ha cap altre camí per a navegar per aquesta existència les aigües de la qual, ara com ara, enmig del desencantament polític, els processos de globalització, el capitalisme salvatge i la precarització del treball en què vivim, han de ser solcades, més que mai, en la recerca d'una existència digna.

Aquesta conversa entre corrents impetuoses arranca de la fase formativa de Cèlia Amorós. I va a l'encontre de la ciutadana compromesa, de l'acadèmica capaç de teoritzar, conceptualitzar i polititzar una realitat que avui mateix es mostra regressiva en aquelles lluites que tan bé coneix la nostra protagonista. No sols per haver-les viscut, sinó per haver-nos ajudat a fer-les presents als nostres àmbits privats.

NO TOT EL QUE ÉS REAL ÉS RACIONAL:
BUSSEJANT A LA RECERCA DE LA RACIONALITAT

La primera pregunta és obligada, ¿quan i per què vas decidir dedicar-te a la Filosofia?

Doncs ben d'hora. Entre els llibres que hi havia a la saleta d'estar de casa, en vaig trobar un sobre els presocràtics que tractava de quin era el principi de totes les coses: si l'aigua, l'aire o el foc. A mi allò, en fi, em va atreure immediatament pels problemes que s'hi plantejaven. I bé, llavors em vaig dir —era així de cursi i cregudeta, jo— «doncs jo faré un sistema filosòfic propi». I així, de la mateixa manera que aquests senyors que eren els primers anomenats filòsofs, jo inventaria un primer principi alternatiu que seria el fonament del meu sistema. Tenia pocs anys, però una gran ambició intel·lectual i una gran insensatesa, com es pot veure.

¿Diries que aquesta és la primera imatge representativa del teu pensament, la necessitat d'explicar-te el món per tu mateixa, de confrontar-te amb ell?

De sistematitzar, sí.

Hi ha una declaració teua que reiteres molt sovint: afirmes que la teua manera de concebre la filosofia naix del cabreig i de la confrontació. ¿On comença aquest cabreig, aquesta necessitat d'explicar les coses per tu mateixa?

Si, d'un cabreig, és a dir, davant d'allò que et sembla irracional, davant de la irracionalitat, sobretot en la vessant moral. Es podria dir que suporto molt malament la incongruència. Això és el que, des de menuda, m'ha esperonat sempre a trobar una explicació a les coses que no em «grinyole». Recorde que vaig escriure, quan tenia no sé si uns sis o set anys, una novel·la que es deia *El president de la República*, que era un home molt modest, però com era molt just i molt bo el van elegir president. Llavors, perquè no l'elegiren, es va fer bus i se'n va anar al fons del mar. Però malgrat tot, allà el van trobar. És a dir: allà on estiga la racionalitat i la justícia, encara que siga al fons del mar, caldrà anar-hi per trobar-la. El que no m'explique és per què hi vaig posar com a títol *El president de la República*, quan a casa meua, de republicans, res de res. Eren franquistes. No sé ni tan sols com vaig sentir la paraula República... potser m'arribaria que en uns altres llocs hi havia presidents de la República. Vaig escriure aquesta novel·la sota el signe de la cerca de la racionalitat: cal trobar-la en el fons del mar. És ací, indagant, on es troba la justícia...

Precisament en relació amb aquesta cerca de la racionalitat, en Hacia a una crítica de la razón patriarcal escrius que un cerca, tradueix i elabora la seua experiència del món amb els instruments que se li donen per pensar. ¿Quins han estat els instruments que vas rebre per elaborar aquesta cerca de justícia, encara que siga al fons del mar, en el teu pensament?

Mira, els vaig rebre per part de la família: tenia un oncle matern que sabia una mica de filosofia, de teoria política i era molt crític amb la política... en la família hi havia discussions,

jo parava l'orella i les processava a la meua manera. Hi apareixien llibres que jo fullejava i assimilava com Déu em donava a entendre. Tot això era abans d'anar al col·legi de monges: a Dénia, on el meu pare feia de notari. Abans de fer el Batxillerat al col·legi de monges ací a València, a Godella, quan tenia ja 11 anys. I ja tenia aquest tipus de cavil·lacions. Em preocupava alguna cosa que havia sentit sobre qüestionar la legitimitat de Franco. La meua família, en canvi, que havia estat víctima dels rojos, eren uns profranquistes furibunds, però jo no entenia per què Franco manava si hi havia molta gent que no el volia. Jo no creia que en realitat s'havia alçat contra un poder legítimament constituït. Creia que Azaña era un senyor rus que tenia molt d'or, i que els espanyols s'havien alçat contra Azaña i llavors s'hi havia imposat Franco, i no que havia estat a l'inrevés, que els altres s'havien alçat contra un poder legítimament constituït. Creia que Azaña havia vingut de Rússia a colonitzar Espanya. Ningú m'ho va explicar així, però les coses en l'ambient aquell s'explicaven d'una manera que dissenyaven aquest quadre. I fou per una *señorita* de Falange, al col·legi, per qui vaig assabentar-me que no, que en realitat s'havia alçat contra un govern legítimament constituït. I llavors em vaig dir, com podia dir-s'ho una nena de dotze anys, «No tot el que és real és racional»... Sí, aquestes coses passen. És irracional que aquesta persona mane perquè no l'han instituïda i, tanmateix, mana.

FEMINISME, MILITÀNCIA I POLÍTICA

Precisament Cèlia, quan ingresses a la Universitat de València (1962) ho fas en un ambient en què comencen a haver-hi ja certs moviments polítics. Sartre, per exemple, ha estat una influència molt important per a tu, com l'exemple de l'intel·lectual sempre compromès políticament. ¿Com recordes aquests moviments polítics a la Universitat en temps del franquisme, moviments de lluita antifranquista, de lluita anticapitalista? Són moments importants també per al nacionalisme valencià..., ¿com recordes aquest ambient a la Universitat?

Com un ambient enormement viu, estimulante, de gran eferescència intel·lectual. Al mateix temps hi havia molta repressió i molta por perquè, és clar, podies acabar a la presó. La gent jove es qüestionava la legitimitat del govern constituït i la injustícia existent, la repressió, com estava de malament la classe obrera, l'explotació, la manca de llibertat d'expressió. Tot allò al que la gent d'aquesta edat aspira com el món desitjable. I hi havia grups militants, a alguns dels quals vaig pertànyer.

¿Quins records tens de la teua militància universitària?

La meua primera militància fou en el Partit Socialista Valencià. I passà una cosa molt curiosa... Recorde que quan la vaga dels miners d'Astúries (1962) —jo feia ja primer curs—, es va fer una manifestació al claustre de la Universitat, que estava prohibida, de manera que podia entrar la policia. No va arribar a entrar-hi, però quasi... Ma mare, que era molt franquista, es va assabentar que jo havia estat en la manifestació. Llavors la policia

va cridar a ma casa per fer-me anar a comissaria, i ma mare es va entestar a acompanyar-me, encara que ningú li ho havia dit. Un policia em va preguntar si tenia octavetes referents a la vaga dels miners. Jo vaig dir que en tenia tres o quatre que havia recollit al claustre de les que s'hi havien repartit. I ma mare va dir: «De cap manera, si n'hi havia un munt, la casa n'estava plena!». El policia em mirava de fit a fit amb uns ulls com taronges. Era lògic, perquè un policia té experiència i ja sap que a una *bleda* de primer no li donarien el grapat gros d'octavetes per a repartir-les o perquè se les enduga a casa —que era, a més, la d'un notari i un registrador de la propietat... El policia més aviat feia per callar-la (a ma mare), perquè no volia perdre el temps amb mi, el que volia saber era qui eren els capitostos. Em va preguntar: «I qui t'ho ha donat això, te les ha donat Jaume Pérez Montaner?». I jo vaig respondre: «No, les vaig trobar escampades per terra i les vaig agafar». És clar, anaven a per aquell tal Pérez Montaner. Llavors el policia digué: «Bé, doncs res». «No, no!», insistia ma mare, «però digueu-li a aquesta nena que n'hi havia moltes més!». El policia em defensava, ell només volia anar a la seva feina i prou...

En aquesta època la influència més directa per a molts estudiants de la Universitat de València era Joan Fuster. ¿Com recordes la seva figura?

Joan Fuster formava part del cercle de qui va ser el meu nóvio i després marit, Josep Vicent Marqués. Em va interessar sempre com a intel·lectual, li deien *el Voltaire valencià*. Un cap lúcid que em va influir molt en la meua concepció del que era el meu país enfront de les tesis oficials, i per qui tinc un respecte extraordinari.

En aquesta cerca de noves vies per comprendre el món, com arriba Cèlia Amorós al feminisme? En quin moment de la teua trajectòria comences a considerar-te feminista?

El feminisme, d'alguna manera, sempre m'ha semblat de sentit comú. La meua mare era registradora de la propietat, era una dona professional. No era una feminista, però era una professional i, és clar, jo tenia el referent d'una mare que era independent i em semblava obvi que les dones havien de treballar. Partia d'això com a obvietat, però no ho teoritzava. Un dia va caure a les meues mans el llibre de Simone de Beauvoir *El segon sexe*, que llavors estava en l'Índex dels llibres prohibits. No sé com va arribar a les meues mans, però me'l vaig llegir amb fruïció i de cap a cap... d'ací vaig treure tota la substància teòrica que calia per a criticar i per a teoritzar les situacions de desigualtat entre homes i dones en què ens trobàvem, d'opressió de les dones i de propostes alternatives d'emancipació per a elles. Un altre llibre que també em va influir molt, una mica més tard, va ser el de Betty Friedan, *La mística de la feminitat*, la bíblia del feminisme liberal dels seixanta i que vaig presentar en un acte a la Facultat quan era delegada d'activitats culturals. Es referia a la situació que es va crear als Estats Units quan van tornar els soldats del front (després de la Segona Guerra Mundial) i les dones, a les quals se'ls havien encomanat els seus treballs civils, foren retornades a la llar tant si vols com si no vols. A aquestes dones se'ls hi va crear una situació de depressió crònica, la mateixa sensació que si les hagueren tancat: havien tingut un altre horitzó, havien

potgut contrastar la seva situació, cosa que no els havia passat a altres dones. A partir d'ací fa una crítica de com és d'irracional una divisió del treball que adjudica a les dones feines que no requereixen un desplegament de capacitats racionals i crítiques, ni tenen cap mena de transcendència, ni reconeixement fora de la llar, mentre que, en canvi, el treball dels homes sí que en té. Aquest llibre també em va influir enormement.

I tanmateix, en els treballs que fas de cara a la llicenciatura i el doctorat, et centres en Sartre i Lévi-Strauss. Es tracta de treballs teòrics molt forts que tindran gran influència en el teu pensament, tant l'existencialisme com l'estructuralisme, però no hi tractes el tema feminista...

És que en aquella època era del tot insòlit teoritzar el feminisme. El feminisme es practicava en certs grups, però d'ací a que fos objecte d'una tesi doctoral... Eren molt poques les dones que havien llegit Beauvoir, o Betty Friedan... No teníem una bibliografia al nostre abast per a poder fer una tesi. *El segon sexe* estava en l'Índex, i a Betty Friedan la vam llegir quatre gates... no hi havia corpus teòric, ni material de debat perquè poguera eixir-ne una tesi com un producte acadèmic, no hi havia condicions per a fer-ho.

No obstant això, el pensament, tant de Sartre com de Lévi-Strauss, t'ha servit posteriorment per a dur a terme, precisament, aquestes anàlisis...

Sí, sens dubte, després vingueren les lectures en relació amb les pràctiques. En la teoria jo em vaig dedicar a Sartre i a Lévi-Strauss, i sens dubte aquests autors em van influir enormement per poder teoritzar la problemàtica que plantejaven els llibres relatius a l'opressió de les dones. Però ja no va ser objecte de tesis acadèmiques: llavors això era insòlit, això va ser molt posterior.

Quan et trasllades de València a Madrid (1976), ho fas en un moment històric molt important, un moment en el qual la reivindicació dels drets negats durant el franquisme esclata, inclosos els de el feminisme...

Vaig traure una oposició d'adjunta a la Universitat a Distància (la UNED), i és llavors quan me'n vaig anar a Madrid amb la meua filla. Em vaig separar de Josep Vicent Marquès i me'n vaig anar amb la meua filla a Madrid... Allà, vaig entrar a militar en el Frente de Liberación de la Mujer, que tenia una plataforma reivindicativa per a les dones molt elaborada en tot allò que feia referència al treball, a la sexualitat, a l'educació, a la participació. Hi vaig ser molt activa durant uns quatre anys, tot el temps que va durar, pràcticament, durant la Transició.

Si llegim les reivindicacions del manifest del Frente, ens adonem de seguida que s'hi demanaven una sèrie de qüestions completament actuals: consecució d'una maternitat conscient i voluntària; participació de les dones en totes les tasques socials, polítiques i creatives; llibertat de reunió i expressió; no a l'atur femení; a treball igual, salari igual; dret de la dona a disposar del seu cos; anticonceptius lliures i gratuïts; despenalització de l'avortament, guarderies gratuïtes, igualtat de responsabilitats..., és a dir, aquest manifest segueix sent tremenda-

ment actual. Després de trenta anys, ¿quina és la teua percepció per haver lluitat fa tant de temps per tot això?

...¿I que tinguem ara una altra vegada el problema d'una llei de l'avortament com la de Gallardón? És veritablement desolador.

Sembla que llegirem aquest manifest d'ací a cinc anys i serà més actual encara...

Sí. Sempre hi ha alguna cosa que no acaba de canviar, que és sempre present; que se supera, però que torna, que torna amb una insistència embafadora. Una insistència tenaç.

En aquesta etapa també vas participar en la fundació de la Librería de Mujeres a Madrid, el 1978. ¿Què va significar per a tu, quina va ser la importància d'aquesta acció?

El que passa és que aquesta llibreria va nàixer una mica sota el signe de la discòrdia. Hi havia dones de diversos grups feministes, de grups diferents, i tensions entre concepcions divergents de la funció que havia de complir la llibreria. No obstant això, la llibreria va tirar avant i va fer la seua tasca, perquè contribuïa a divulgar, era un punt de referència on trobar llibres que d'una altra manera haurien estat dispersos en altres llibreries i serien difícils de trobar. Calia fer un esforç per aconseguir tot el que ja es publicava, com deia aquell, «a Espanya, fora d'Espanya i a l'estranger». I bé, s'hi feien col·loquis, exposicions... aportà vitalitat i un punt de referència al feminisme.

En aquests anys, el 1980, vas guanyar el Premio María Espinosa d'assaig per un article titulat «Feminismo, autonomía y partidos», on plantejaves la relació entre la teoria i la pràctica feminista amb els moviments socials i la seua relació amb els partits polítics...

Sí, fonamentalment es tractava de fer, per dir-ho així, «entrisme» en els partits polítics per part de les feministes. Moltes d'elles van constituir grups polítics de militància exclusivament feminista com el Colectivo de Mujeres o el de *Vindicación Feminista*, de Lidia Falcón. Uns altres, com aquell en què jo vaig militar, el Frente de Liberación de la Mujer, eren de doble militància. Ací participaven dones de diferents partits, però que tenien com a denominador comú tot un seguit d'objectius feministes compartits.

En aquell assaig denunciaves que tot sovint la política tendeix a «vampiritzar» els interessos feministes, per transformar-los en benefici seu. En aquesta època en què una altra vegada sembla que els partits «juguen» amb els drets o les reivindicacions de les dones, penses que aquesta tensió entre feminisme i partits polítics que assenyalaves segueix sent actual?

Molt menys perquè, sens dubte, el feminisme ha assolit un grau molt més alt d'autonomia, però en certa mesura segueix existint. Sempre ha existit aquesta tensió. Els partits polítics han tractat de capitalitzar les vindicacions feministes, moltes vegades per convicció i unes altres per oportunisme, però sempre hi ha hagut aquesta tensió. Ara cada vegada més s'han assumit els objectius feministes com a substantius i propis. I ja no poden ser simplement utilitzats, instrumentalitzats en funció d'objectius polítics.

En l'època que vivim, marcada per un cert desengany de la política per part de la ciutadania, ¿creus que aquest desengany també arriba al feminisme?

Sí, malauradament sí. Un clima polític és un clima general que tot ho contamina, i el feminisme està lligat a les vindicacions polítiques i, evidentment, quan baixa la pressió baixa en bona mesura per a tots i totes.

FEMINISME I UNIVERSITAT: MILITÀNCIA ACADÈMICA

En el teu treball has fet molts esforços perquè el feminisme s'incorpore a la universitat... Vas ser fundadora del Seminario Permanente Feminismo e Ilustración (1987-1994) de la Universitat Complutense de Madrid. La major part de les grans figures del pensament feminista a Espanya provenen d'aquest Seminari. ¿Com va començar?

Jo impartia a la Complutense Història de la Filosofia Moderna en el tercer curs. Doncs bé, vaig pensar que amb la modernitat havien començat ja les polèmiques sobre la igualtat o la desigualtat dels sexes: era una qüestió que estava present en la Il·lustració, i també en la Revolució Francesa. Tots aquests fenòmens tingueren implicacions molt importants per al destí de les dones i produïren les consegüents polèmiques i teoritzacions. Tenim François Poulain de la Barre, un cartesià, tenim Rousseau i tota la polèmica que generà la Revolució Francesa, i el debat entorn a la ciutadania de les dones. És a dir, aquí el feminisme està ja en el seu element: la Il·lustració i la Revolució Francesa són el marc d'ideals com la Llibertat, la Igualtat i la Fraternitat. Hi ha tota una polèmica i també lluites pràctiques, polítiques, teoritzacions i lluites polítiques. La Igualtat no pot deixar de fer abstracció entre home i dona. Em va semblar que integrar tot això no era només un acte de militància política, sinó també de militància acadèmica. Això era saber històric. Un saber històric molt important, fins al punt que queda coix el coneixement d'aquest període i el sentit profund de la igualtat per la qual es lluitava, si es deixaven al marge, com a no pertinents, les lluites per la igualtat dels sexes i per la ciutadania del sexe femení.

Vas ser la primera a introduir una assignatura, no només un seminari de recerca, anomenada «Teoría y crítica feminista», dins la Universitat Complutense de Madrid. ¿Com va anar, això d'obrir aquest espai, en la universitat, al feminisme? ¿Tingueres problemes per posar sobre la taula l'assignatura?

La vaig introduir entre les assignatures optatives. Es va plantejar, en un cert moment, la conveniència d'integrar assignatures optatives i jo, aprofitant aquesta esclatxa vaig introduir «Teoría i crítica feminista». Com que ja hi havia el precedent del Seminari Feminisme i Il·lustració, diguem que entrava en un ambient: no era la cosa més corrent del món, però ja no sonava a xinès. Aquesta assignatura ja no era un seminari adjunt a una altra, sinó una assignatura formal i amb tots els requisits, de la qual t'examinaves, suspencies, aprovaves, etc.,

és a dir, va representar la normalització acadèmica del feminisme... No estava sola, perquè hi havia dones ja en altres universitats: a l'Autònoma de Madrid, a Barcelona, a Màlaga... En diverses universitats de l'Estat espanyol començava a ser corrent la introducció d'assignatures d'aquest caire. Molta gent s'hi va matricular i va quedar molt sorpresa de la qualitat teòrica. S'imaginaven una cosa una mica més folklòrica, i no: era enormement rigorós en els termes... i s'hi suspenia!

Ara, amb la crisi i les retallades, precisament, moltes d'aquestes assignatures i programes s'han vist afectats. Per exemple, la Universitat Rey Juan Carlos, de Madrid, havia implantat un grau en Igualtat, i ara de cara al pròxim curs el retiraran, per qüestions econòmiques, juntament amb altres graus. ¿Com ho vius tu, que precisament fores de les pioneres i que has fet tant perquè aquests estudis tingueren un lloc a la Universitat, que ara que s'hi vulguen eliminar aquests espais?

Doncs ho veig com una catàstrofe i em cau l'ànima als peus. I m'agafa ja molt gran, i fora de la universitat, per a poder lluitar per això.

¿Creus que cal que hi haja gent dins de la Universitat que lluite més per aquestes causes?

És clar que sí, ha de venir una generació de relleu. I per desgràcia això sembla el «beginning del beginning». Aquesta nova generació haurà de dur a terme —en un altre context, sí, però no gaire diferent en altres aspectes— el treball que nosaltres vam fer.

Tinc una citació del teu llibre sobre Kierkegaard, de 1987, una citació preciosa que diu: «Espero que la pròxima generació de dones, a la qual l'espera un avenir dur i complicat, no deixarà de banda l'esforç de pensar que la constitució d'una cultura feminista, l'única cultura no alienada per a les dones —i en darrer terme no sols per a les dones, sinó per a tothom—, requereix de tots nosaltres». Fa gairebé trenta anys d'això. Aquest segueix sent el mateix missatge de Cèlia Amorós?

Sí, és clar que sí.

FEMINISME AMB SEGELL PROPI

Com defineix Cèlia Amorós el feminisme?

El reconeixement d'una igualtat de prestigi entre els dos sexes biològics.

¿Consideres que el feminisme a l'Estat espanyol té una entitat pròpia, o penses que, en realitat, com molts afirmen, és l'ombra del feminisme nord-americà o dels feminismes europeus, com el francès?

Jo crec que sí, que en té. En un sentit, segueix la influència europea i americana però amb les inflexions que comporta la nostra pròpia història i que li donen el seu segell, el seu context particular. Per reprendre el títol d'una obra d'Eduardo Subirats, *La ilustración insuficiente*, podríem dir que el feminisme espanyol del XVIII, el primer feminisme, fou la insuficient il·lustració d'una Il·lustració insuficient. A una Il·lustració tímida com la nostra

li corresponen figures rellevants, però que no donen la talla d'una Olympe de Gouges, d'un Condorcet. Si fem la comparació, un Benito Jerónimo Feijóo, per exemple, que era —podríem dir— un profeminista de sentit comú, i que mereix tota la nostra estima, no està a l'altura, ni de bon tros, d'un Condorcet a l'hora de teoritzar les bases dels drets de les dones.

¿Creus que hi ha hagut un moment dolç pel que fa al feminisme a Espanya? ¿Potser en la República, amb aquells debats sobre els drets de les dones, o encara no ha arribat aquesta edat d'or del feminisme espanyol?

Clara Campoamor va marcar un moment dolç del feminisme. No tan sols com a militant, com a persona implicada en la pràctica, sinó des del punt de vista de l'elaboració teòrica. Clara Campoamor té categoria teòrica en el feminisme mundial. N'hi ha prou amb llegir els seus discursos per veure com maneja la tòpica del feminisme il·lustrat de la igualtat dels drets, però l'acobla a la situació del país amb gran habilitat dialèctica. És una figura a la qual encara no se li ha donat tot el relleu que mereix.

Hacia una crítica de la razón patriarcal és considerat un llibre clau en el feminisme. Molts l'han assenyalat com el millor que s'ha escrit sobre el tema en castellà. Per a una gran quantitat de feministes, la lectura del llibre els donà moltes claus dins del pensament feminista... ¿Com vas concebre, com vas pensar aquest llibre?

Com a resultat de la militància política i del treball teòric havien anat sorgint una sèrie d'escrits que es van publicar en diferents contextos, segons el seu caràcter, més directament polític o més filosòfic. Va arribar un moment en què va ser com si prengueren forma i constituïren ja, com si tingueren ja una certa entitat i substància teòrica. Unificaven una sèrie de temes que eren els que estaven damunt la taula tant en la pràctica política com en el treball filosoficoteòric, tant a les universitats com al carrer, en la lluita dels moviments socials... No sé si m'ho van demanar o va ser una iniciativa meua, no me'n recorde ara, els vaig estructurar de la manera més coherent possible perquè tingueren una medul·la teòrica i una certa unitat. Per ser justa, he de recordar que va ser Jacobo Muñoz qui, llegint tots aquests treballs, em va pressionar. Em va dir que li semblava que tenien ja la suficient entitat per a constituir un llibre i l'editorial Anthropos, que llavors promovia la publicació del pensament espanyol progressista, el va publicar.

EL FEMINISME ÉS VINDICACIÓ

Una de les claus que sempre has esmentat en el teu pensament, seguint Hegel, és que «conceptualitzar és polititzar», i tu sempre l'has portat a la pràctica. ¿Creus que aquesta actitud és la més important dins del feminisme? Em referesc als llibres on has conceptualitzat problemàtiques com ara els assassinats a Ciudad Juárez, per exemple, o la violència de gènere. ¿Consideres que ha estat un pas fonamental per al feminisme?

Naturalment que ho ha estat i, a més, ha servit per entendre millor certes claus de les relacions humanes, de les relacions entre els sexes. Dimensions de violència que no apareixen a primera vista i que cal desentranyar per l'anàlisi teòrica i de l'experiència pràctica.

Sempre has declarat que busques un feminisme de vindicacions i no de «memorial de greuges». ¿Creus que aquesta és la clau perquè el feminisme o la història del feminisme tinguin un espai propi?

Sí, el feminisme es vindicació. Vindicació és demanar que allò que es planteja com a universal s'aplique en els mateixos termes a les dones i no s'hi tolere cap discriminació, en la mesura que seria contradictori amb la mateixa vocació d'universalitat amb què es planteja. Si el feminisme és il·lustrat és vindicació.

Al debat entre feminisme de la diferència i feminisme de la igualtat, sempre has defensat el feminisme de la vindicació i de la igualtat, que és hereu de la Il·lustració.

Naturalment. Si no es tenen drets universals tals com el de la igualtat dels drets formals, si tot són compartiments estancs, no té res de contradictori el fet que les dones siguin un d'aquests compartiments. Ara bé, si la qüestió ja es planteja en termes d'universalitat, que hi haja universalitat però sols per als homes i es faça de les dones un compartiment estanc exclòs, això és una contradicció lògica i teòrica. Aleshores, si es radicalitza la idea de la igualtat i es fa abstracció del sexe com un factor no rellevant, de la mateixa manera que es fa abstracció de ser noble o ser plebeu a efectes d'accedir a la ciutadania, per exemple, el fet d'excloure les dones apareix com una arbitrarietat i una injustícia intolerables.

Un dels treballs que tens en preparació recupera el paper de les dones de la Revolució Francesa, tot i que és una qüestió que mai no has deixat de banda. No fa gaire comentaves que et sorprenia com són de poc conegudes aquestes figures, malgrat la importància que han tingut. Només en coneixem, encara, determinades veus...

Jo crec que la Revolució Francesa a Espanya no es coneix gens bé. Hi ha moltes figures masculines que es coneixen malament. Condorcet, per exemple. Aleshores, si un Condorcet no és conegut com cal, no pot sorprendre gaire que no es conega com cal una Olympe de Gouges, que va escriure la *Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana*. I com que a Espanya no hi ha hagut, diguem-ne, un fenomen com el de la Revolució Francesa, doncs aquestes figures, tret de les «Maria Antonietes», han quedat una mica en la penombra.

Una altra de les controvèrsies dins de la teua obra és amb el postmodernisme. Mantens que el feminisme no pot ser aliat del postmodernisme perquè quan les dones volen constituir-se en subjecte, arriba el postmodernisme i l'esborra. És, com expliques, caure en un vell parany: aquest que era el camí, ara no ho és. Segueixes mantenint que són camins irreconciliables?

Jo ja no sé si estem en el postmodernisme del postmodernisme... On som, ara? La veritat, no m'atreviria a dir si estem en un altre postmodernisme, en un nou postmodernisme. En

qualsevol cas molts dels problemes que es plantejaven per aquella qüestió no tenen ja cap vigència. Faig referència al problema del subjecte, de la història, perquè estem —com diu Fernando Quesada— no ja en un *Segon Imaginari* polític, sinó en un *Tercer Imaginari*, que haurà de desplegar categories més enllà d'allò que es va anomenar postmodernisme. I el feminisme haurà de ser un feminisme que estiga d'acord d'alguna manera amb el marc del *Tercer Imaginari*. Un *Tercer Imaginari* que en bona mesura vindrà a replantejar, a innovar, a redefinir, allò que ha estat el *Segon Imaginari* polític, que és el de la modernitat.

FEMINISMES, IMAGINARIS I LLUITA PER LA DIGNITAT

Precisament quant als imaginaris, la modernitat i el fenomen de la globalització, en la teua obra Mujeres e imaginarios de la globalización (2008), parles d'una situació que és tremendament actual en aquest «capitalisme tardà» o «capitalisme finançat» en què vivim, que és la feminització de la pobresa i del treball. Hi apuntaves que el treball es feminitza, alhora que esdevé cada vegada més flexible i amb menys drets. S'ha traslladat el treball domèstic fora de la llar, als mercats, a les estructures econòmiques...

Quan jo vaig escriure això aquest fenomen no havia fet més que començar i ara està plenament vigent...

¿Veus alguna sortida possible a aquesta feminització del treball, que ja assenyalaves en el teu llibre?

Doncs mira, no hi veig cap sortida, però no veig que ningú la hi vegi. Veig que estem en un moment d'empobriment terrible del proletariat i de les classes menys benestants, que arriba a extrems de degradació per sota de la dignitat humana. I per una altra banda els poderosos, amb una fatxenderia insòlita, arriben a extrems insospitats fins fa pocs anys de rampinya, injustícia i iniquitat. Jo no sé com resoldre aquest problema... s'hi fan intents, però aquest és el nostre gran repte: quina mena de món tenim al davant, perquè això no ha fet més que començar... i és del tot regressiu en comparació amb altres etapes.

¿Creus en allò que deia Donna Haraway sobre possibles «aliances intergenèriques» com una manera de poder sortir d'aquesta situació?

Si, seria desitjable, efectivament. Seria desitjable que dones i homes que es troben en aquestes situacions terribles, ja per sota de la dignitat humana, trobaren aglutinants per lluitar contra aquesta explotació que està assolint una entitat veritablement insòlita.

A LA RECERCA DE VETES D'IL·LUSTRACIÓ:
DESIL·LUSIÓ I ESPERANÇA

Al teu llibre Vetes de Ilustración (2009) assenyaless que en totes cultures es poden rastrejar vetes, fenòmens reflexius que poden donar lloc a processos il·lustrats. Parles especialment de les cultures islàmiques on poden trobar-se aquestes vetes d'Il·lustració. En aquest món on estem obligats a entendre'ns i solidaritzar-nos, ¿com veu Cèlia Amorós la relació entre el feminisme i l'islam?

La veig amb un gran disgust i una gran decepció. Quan vaig escriure *Vetes de Ilustración* era un moment d'optimisme, quan em vaig relacionar amb l'intel·lectual àrab al-Jabri, autor de la *Crítica de la razón árabe* —que per desgràcia ha mort—, i el seu traductor, un altre gran teòric àrab progressista que també ha mort. Tinc constància de com han anat les coses al món àrab, una evolució terriblement decebedora i depriment. No li veig sortida. Per desgràcia, no trobe vetes d'Il·lustració al món àrab, tret de Tunísia on hi ha algun romanent d'una herència que té una certa solidesa, perquè es remunta a Burguíba. Però a Egipte, on hi ha hagut figures tan importants com Qasim Aminy, al segle XIX, on hi ha hagut tot un moviment progressista, tot un renaixement... i tot això sembla com si s'ho haguera engolit la terra. La veritat és que quan mire aquest llibre meu, *Vetes de Ilustración*, m'agafa malenconia.

¿El canviaries de cap a cap?

No, però l'escriuria amb la seua data. Quan estaven passant aquestes coses, hi havia raó per pensar-les. Ara no estan passant, doncs no hi ha raó per pensar-les.

Vetes de Ilustración és anterior al moviment de les primaveres àrabs. Sé que et vas interessar molt pel paper que la dona estava tenint en aquells moments: les manifestacions, per exemple, a la plaça Tahrir i en general a tot el món àrab, i el paper que després, una vegada enderrocats els règims totalitaris, podia tenir la dona en aquestes societats. La primavera àrab, ¿és una decepció per a les dones al món musulmà?

En conjunt, i malauradament, crec que sí. No hi ha una primavera àrab. Sobretot el fenomen d'Egipte és especialment tràgic. Si surt alguna llumeneta per algun costat... tant de bo i benvinguda siga, però hi veig molt d'endarreriment.

No solament t'has interessat pel món islàmic, també t'has interessat al llarg de la teua vida acadèmica per la realitat llatinoamericana: has visitat Argentina convidada pel Senat argentí, has estat a Guatemala, a Mèxic teoritzant sobre els crims de Ciudad Juárez. ¿Quina ha estat la teua experiència de conceptualitzar i polititzar la realitat d'Amèrica Llatina?

Bé, la realitat d'Amèrica Llatina és molt variada i molt complexa. Però a Amèrica Llatina hi ha nuclis de feminisme viu que donen joc, que han generat grups de dones que han lluitat per objectius feministes, però que treballen en un context realment asfixiant, com es pot veure, per exemple, en la lluita pel dret a l'avortament, on la influència de l'Església catòlica

és molt gran. Per exemple, a la directora de l'Institut de la Dona a Oaxaca la van destituir perquè va signar un manifest a favor del dret a l'avortament. Això només és una mostra de com està el panorama. Ara fa uns anys que ja no estic per a anar a les Amèriques, però la situació no afavoreix precisament l'optimisme.

Et veig preocupada i una mica descoratjada amb el que està passant, tant ací com a Llatinoamèrica, al món àrab...

Sí, què hi farem. Vull dir que el pensament desideratiu no serveix: el pensament ha de ser crític, analític, apassionat i ha de tractar d'apuntar a objectius d'emancipació, però no ha de considerar que existeix el que no existeix. Si efectivament estem més aviat en un moment regressiu, doncs cal partir d'aquesta realitat...

I continuar conceptualitzant i polititzant...

I veure per on es pot... Per exemple, a Amèrica Llatina és fonamental l'ecofeminisme. En aquest punt estan íntimament unides la lluita de les dones i la lluita per la preservació de la natura indígena de la rapinya del capitalisme. Aquesta seria la característica d'Amèrica Llatina. Són dues lluites progressistes que si s'estenen, podrien donar un besllum d'alternativa a un capitalisme depredador i sense entranyes. Alcía Puleo ho ha teoritzat amb molta lucidesa.

¿Creus que aquest tipus d'aliances entre moviments es podria donar a Europa ara com ara?

Ara com ara ho veig difícil. No veig moviments de dones en lluita ecològica, en lluites rellevants, que jo sàpiga, per a donar guerra forta i articular possibles alternatives.

SALOMÓ NO ERA SAVI

Estàs a punt de traure un nou llibre, Salomón no era sabio, on assenyaques que 30 anys després de la publicació de Hacia una crítica de la razón patriarcal, hi havia alguna cosa que et faltava per conceptualitzar i polititzar en aquest nou context en què ens trobem. I tractes precisament de capgirar la imatge de la llevadora, de la maternitat, de la generació d'idees. Has fet, em sembla, un llibre molt interessant, a quina necessitat obeeix?

Bé, té un subtext polític molt clar: la lluita per la legitimitat de l'avortament. Generalitzo el problema concret de l'avortament al tema de si la legitimitat dels fills és una legitimitat exclusivament patriarcal, o si n'hi ha una legitimitat matriarcal. En fi, una dinastia de dones, igual que hi ha una dinastia d'homes.

Dius al llibre que «Ser nascut de dona sense ser-ho de voluntat de dona és greu per als membres d'una espècie que vulga realment ser humanitzada». Em fa l'efecte que tenim un Salomó en les institucions de la nostra societat...

Exacte. És a dir, més enllà de l'avortament, es tracta d'un tema general, diguem que és fins i tot una qüestió d'abast filosòfic, relativa a la legitimitat de la descendència. ¿Per què l'ha de monopolitzar un únic sexe? En el cas de la dona, se separa sexe i legitimitat, cosa que en l'home no es fa. Es pot il·lustrar amb casos històrics, com el del general Moscardó en la guerra civil espanyola: la vida biològica del fill pot ser legítimament sacrificada a una causa que es considera d'ordre superior. La dona, en canvi, no dóna legitimitat dinàstica. Salomó concedeix la legitimitat a aquella dona que renega de la seva paraula. Paraula i vida en la dona estan dissociades.

Quan vas escriure el llibre Salomón no era sabio, ¿t'esperaves que tindria tanta actualitat?

¿Que s'empecarien una llei com la de Gallardón i tot això, vols dir? Doncs no, ni de bon tros.

En el llibre dius que rebutges la llei de supòsits perquè està subjecta a la interpretació d'un «altre», i apostes per una llei de terminis, precisament, perquè estàs en contra de relacionar allò femení amb una incapacitat de poder autonormar-se racionalment, que és el que, en el fons, s'està proposant... ¿Creus que aquesta llei anirà endavant?

Esperem que no. Perquè si s'aprova... això seria ja el sùmmum.

S'han dut a terme manifestacions de diversos grups feministes en contra de la llei de Gallardón. Em cridaven l'atenció alguns comentaris en mitjans conservadors que deien que la culpa d'aquestes reivindicacions es devien a gent, a teòriques del feminisme com Alicia Millares, Amelia Varcargel o Cèlia Amóros que han nodrit aquestes reaccions. ¿Quina és la teua percepció, quan algú pot dir que la causa d'aquestes manifestacions és que s'ha omplert el cap a les dones «de pardalets»?

Pense que no és així. Crec que és la realitat, la terrible realitat que es planteja a les dones que no poden o no volen tenir un fill, la que està a la base. Nosaltres hem donat uns instruments teòrics perquè aquestes dones es puguin defensar enfront d'acusacions com ara d'assassinat i, diguem-ho també, d'inexactituds teòriques i acusacions pràctiques totalment intolerables.

¿Creus que realment hi ha un canvi real de l'exercici del poder simbòlic quan parlem de dones com per exemple Angela Merkel, o Ségolène Royal a França... o simplement són orenetes d'un estiu, que encara hi ha molt de camí a fer?

Doncs sí, de moment són orenetes d'un estiu. Però mira, també hi ha hagut i hi ha dones com Bachelet a Xile, que, almenys, posen un granet d'esperança en què pugui haver-hi una altra forma d'exercir els lideratges, que es despleguen un altre tipus de valors que promouen la llibertat i la igualtat, que són, justament, els favorables a les dones.

Davant el món actual i els seus reptes, ¿quins trobes que són els assumptes dels quals s'hauria d'ocupar el feminisme del segle XXI? Quin és el camí que s'ha de seguir?

Crec que els objectius no són nous: els objectius són la igualtat, la llibertat, la redefinició de les relacions... La lluita contra el capitalisme més feroç i antihumanista militant, gosaria dir, amb el qual ens trobem, davant el qual estem totalment desarmats tots els treballadors i treballadores dels diferents àmbits. Per a això necessitem desplegar tot un entramat de categories teòriques i d'eines pràctiques amb vista a constituir aquest *Tercer imaginari* que estiga a l'altura de la novetat i la magnitud dels reptes davant els quals ens trobem. □

Andrea Luquin Calvo és doctora en Filosofia per la Universitat de València. Fou guanyadora del II Premi d'Investigació Presen Sáez de Descatllar atorgat pel Centre de Coordinació dels Estudis de Gènere de les Universitats Públiques de la Comunitat Valenciana (2006). Així mateix, va obtenir beques d'investigació per elaborar els treballs *Hablo como hombre* (Fundació Max Aub, Sogorb, 2008) y *Manuel Castillo* (Fundació de la Universitat de València, 2003). És autora del llibre *Remedios Varo: el espacio y el exilio* (Universitat d'Alacant, 2009).